
О. М. ШАРОВ,
професор, доктор економічних наук,
головний науковий співробітник
Національного інституту стратегічних досліджень при Президенті України
(Київ)

СИНДРОМ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто першочергові дії не тільки тактичного, але й стратегічного значення, які українська влада повинна здійснити для стабілізації економічної ситуації в країні та чіткого визначення курсу подальшого економічного розвитку. Перелік таких дій включає заходи в галузі бюджетної та монетарної політики, захист прав власності, впорядкування економічних відносин із суб'єктами господарювання, що опинилися на територіях, які тимчасово не контролюються українською владою тощо.

O. M. SHAROV,
Professor, Doctor of Econ. Sci.,
Principal Sci. Researcher,
National Institute of Strategic Studies
(Kyiv)

THE SYNDROME OF UNCERTAINTY OF UKRAINE'S ECONOMY

The article considers the urgent actions of tactic and strategic meanings that should be realized by Ukraine's power in order to stabilize the economic situation in the country and to clearly determine the course of subsequent economic development. The list of these actions includes the measures in the field of budgetary and monetary policies, the protection of property rights, the ordering of the economic relations with economic entities who are now on the territories, which are not controlled temporarily by Ukraine's power, etc.

Хід нашої дискусії змушує замислитися над питанням, наскільки економічна ситуація в Україні є дійсно поганою або навіть безнадійною. Колишній прем'єр-міністр Словаччини М. Дзурінда казав, що у 1997 р. М. Олбрайт назвала його країну “чорної дірою Європи”, а у 2003 р. Словаччина вже вважалася прикладом “європейського успіху”. Це дуже надихає на подолання тих проблем, які сьогодні обтяжують українську економіку.

Складність нашої економічної ситуації зумовлена багатоджерельністю її проблем. Інакше кажучи, наша економіка не просто хвора, а страждає від цілого “букету хвороб”, тому потрібно говорити, скоріше, не про хворобу, а про синдром, загальним патогенезом для якого стала політика невизначеності в усіх її проявах. Джерелами або причинами негативних явищ в економіці стали такі фактори, як 1) незавершена трансформація постсоціалістичної економіки в сучасну ринкову; 2) криза 2008–2009 рр., наслідки якої не були рішуче “усунуті”; 3) необхідність імплементації Угоди про асоціацію та зону вільної торгівлі України з ЄС, яка ви-

Шаров Олександр Миколайович (Sharov Oleksandr Mykolaiovych) – e-mail: osharov@niss.gov.ua.

магає відповідної підготовки і певних фінансових ресурсів; 4) економічні репресалії з боку Російської Федерації, здійснювані з метою "покарати" Україну за її євроінтеграційні наміри; 5) військова агресія з боку Росії, яка призвела до анексії Криму та розпалювання конфлікту з терористичними угрупованнями на Сході країни. Це (якщо можна так сказати) — *пентагон (п'ятикутник) української економічної кризи*, в основі якого лежать 5 причин, кожна з яких здатна загнати економіку "у глухий кут". За таких умов рецепт (програма) для виходу з кризи значно ускладнюється, оскільки ситуація вимагає рішучих та швидких дій, тоді як для "комплексного лікування" потрібні як коротко-, так і довгострокові заходи (причому деякі з них можуть одночасно вирішувати одні проблеми і загострювати інші). У цьому зв'язку необхідно визначитися не тільки з переліком протикризисових заходів, але й з їхньою пріоритетністю та послідовністю. З урахуванням цього їх можна поділити на три групи: 1) заходи, які не потрібні тепер, щоб не погіршити ситуацію; 2) заходи, які необхідно здійснити, щоб стабілізувати ситуацію; 3) заходи для поліпшення ситуації.

Прикладом необхідних (навіть украй необхідних) заходів, які раптом стали неактуальними через постійне зволікання з їх реалізацією, що призвело до неможливості їх здійснення, оскільки це може призвести до ще більшої проблеми (все одно що робити операцію з видалення апендициту, коли у людини — серцевий напад), є проведення земельної реформи на основі надання земельним ділянкам статусу товару. Відсутність ринку землі, на наш погляд, слід розцінювати як великий стратегічний прорахунок, проте реалізація сьогодні такої "перезрілої" реформи може відкрити ще один "фронт" боротьби з внутрішніми опонентами та із зовнішніми "загарбниками", що може стати смертельним не тільки для економіки, але й для держави в цілому. Водночас на даний момент така реформа виглядає абсолютно не підготовленою з організаційної точки зору (згадаємо хоча б відсутність єдиного земельного кадастру, про необхідність якого, до речі, мої вчителі говорили мені, коли я ще був студентом), а тому певну затримку можна і потрібно використати для її активної підготовки, щоб потім не було нестерпно боляче за безцільно витрачений час.

Програма стабілізації економічної ситуації повинна включати, насамперед, заходи щодо стабілізації фінансового сектору. Україна переживає *стагфляцію* (ще точніше — *слампфляцію* (від англ. slump — спад, криза), але цей термін якось не дуже прижився) і одночасно інфляцію та спад виробництва, тому у першу чергу слід здійснити антиінфляційні заходи, до яких можна віднести: а) впорядкування системи валютного регулювання; б) гарантування передбачуваного надходження до країни позикового капіталу та інвестицій; в) демонополізацію та розвиток ринкової конкуренції; г) стимулювання товарного експорту; д) зниження процентної ставки за банківськими кредитами.

Необхідність впорядкування системи валютного регулювання викликана, насамперед, непідготовленим переходом до таргетування інфляції (замість таргетування валютного курсу, яке фактично існувало раніше) та системи вільного плавання національної валюти. Такий перехід потрібно було зробити давно, але ніхто із серйозних економістів, здається, не пропонував його здійснити негайно, без відповідної підготовки. Втім, саме так зробило керівництво Національного банку України фактично в останні дні "часів Януковича" (що, на мій погляд, було як "граната", яку кинули в бік своїх наступників). Звичайно, такий неочікуваний перехід на новий механізм не було підкріплено відповідними інституціональни-

ми та функціональними інструментами: створенням діючого інституту “маркет-мейкерів” валютного ринку; розвитком ринкових інструментів хеджування валютних ризиків (зокрема, валютних ф’ючерсів та інших деривативів); забезпеченням реального впливу облікової ставки центрального банку на рівень кредитних ставок (а звідси – і на собівартість продукції та її ціни) тощо. За таких умов нова влада повинна була б у перший день після “взяття” Нацбанку призупинити дію нової системи “курсового плавання”, взяти піврічний тайм-аут і в прискореному темпі провести необхідну підготовчу роботу. Тоді це могло спрацювати, а сьогодні, на жаль, уже ні. Залишається лише прискорити підготовчу роботу (як це і передбачено домовленістю з МВФ) і впроваджувати підтримуючі елементи системи таргетування “з колес”. Водночас необхідно розробити Концепцію валютної політики та новий закон про валютне регулювання. Фактично цей закон був підготовлений свого часу в Нацбанку, але відхилений Верховною Радою України без розгляду і введений на початку 1993 р. Декретом Кабміну при прем’єр-міністрі Л. Кучмі. Цей законопроект писався на основі польського закону, який відтоді змінювався двічі (що і ми повинні були робити, але не робили саме через відсутність розуміння логіки подальшого розвитку власної валютної системи – для цього, власне, і потрібна Концепція валютної політики).

Серед проблем банківського сектору особливу увагу слід звернути на необхідність термінової *санації багатьох проблемних банків*, неплатоспроможність яких загрожує колапсом усієї банківської системи. Причому це має здійснюватися не за рахунок зовнішнього (для самих банків) фінансування (рефінансування з боку НБУ), бюджетних коштів або кредитів міжнародних фінансових організацій, а за допомогою внутрішніх ресурсів (рекапіталізації власниками та списання частини депозитів найбільших вкладників цих банків). Отже, необхідно переходити від системи bail-out до системи bail-in, на кіпрський сценарій, визнаний сьогодні в ЄС за новий взірць.

Інший терміновий захід – це забезпечення зовнішнього фінансування у вигляді кредитів міжнародних фінансових організацій (насамперед, МВФ) та запозичень на ринку боргових зобов’язань (єврооблігацій). Проте досягнення угоди з МВФ не повинно забезпечуватися шляхом згоди на будь-які умови, висунуті міжнародними експертами. Просто необхідно, щоб меморандум базувався на програмі дій, зробленій країною-позичальницею (“Program Ownership”), а не іноземними фахівцями, які залучаються МВФ з інших країн світу (часто не набагато успішніших, ніж Україна). Звісно, для цього необхідно, щоб український Уряд був здатний запропонувати свою власну реалістичну та переконливу програму реформ на основі узгодженого між політичними та економічними елітами “*Київського консенсусу*” – головних принципів реформування та подальшого розвитку економіки країни. Тільки тоді директорів МВФ можна буде переконати в тому, що Україна дійсно збирається виконувати узгоджену програму дій, а не говоритиме знову про неможливість виконання взятих на себе зобов’язань відразу після отримання чергового траншу. Щодо ринку єврооблігацій, то Україні необхідно провести переговори про продовження практики випуску так званих *Brady bonds* – державних облігацій зовнішньої позики, гарантованих Сполученими Штатами Америки (що вже дозволило нам залучити 2–3 млрд. дол. під менш як 2% річних).

Наявність чіткого консенсусного плану дій дозволило б також перейти до, скажімо так, “Женевського формату” переговорів з міжнародними кредиторами, тобто залучити до таких переговорів і моніторингову групу наших партнерів із

США та ЄС. Може йтися про використання механізму "трійки" (спільної команди МВФ, ЄЦБ та Єврокомісії, яка вирішувала фінансові проблеми країн європериферії), але в нашому випадку замість ЄЦБ братиме участь США. Це, на нашу думку, дозволить забезпечити комплексне вирішення фінансової проблеми України.

Ще одним варіантом залучення зовнішнього фінансування залишається формування "нового плану Маршалла" для України [1]. Це окрема тема, на якій ми детально не зупинятимемося, але вважаємо за необхідне вказати на її важливість. При цьому варто пам'ятати, що проблема фінансування переходу на нові європейські стандарти і технічні регламенти нікуди не поділась і вимагає свого вирішення. Звісно, йдеться не про 160 млрд. євро колишнього прем'єр-міністра М. Азарова і навіть не про 10 млрд. экс-віце-прем'єра С. Арбузова. Втім, сума все одно може бути досить значною (на рівні 2–3 млрд. євро протягом 5 років), що за сучасних скрутних умов є істотним обтяженням для вітчизняної промисловості. Інакше кажучи, щоб "ловити рибу" на ринку ЄС, доведеться спочатку витратитися на дорогу "вудку". Скоріше за все, для цього нам буде потрібна фінансова і технічна допомога з боку європейських партнерів, про що повинен потурбуватися Уряд.

Окремо, але досить явно, стоять проблеми, які пов'язані з веденням військових дій та окупацією частини території країни. По суті, необхідно говорити про воєнну економіку, але оскільки воєнний стан у країні не оголошено, то назвемо це "АТО-номікою". АТО-номіка також вимагає, насамперед, концептуального розуміння, зокрема, питань необхідності та можливості здійснення торговельних і фінансово-інвестиційних операцій з країною-агресором та суб'єктами, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях. Хоча, як відомо, офіційно немає ніякої країни-агресора (оскільки ми не визнали стану війни з жодною країною, в тому числі і тією, про яку подумали читачі) і ніяких "тимчасово окупованих територій" (а є якась фейкова "вільна економічна зона", яка насправді як у тому жарті: ані "вільна", оскільки окупована, ані "економічна", оскільки це адміністративно-політичне утворення, ані "зона", оскільки колючим дротом її все ж таки не обнесли – поки що). У будь-якому разі врегулювання економічних зв'язків з усіма суб'єктами господарської діяльності, які знаходяться на згаданих територіях, украй необхідне, і здійснення його у порядку, встановленому відповідним міністерством (з питань Криму, Донбасу або тимчасово окупованих територій), є, на нашу думку, більш доцільним, ніж "заплющування очей" на серйозні проблеми, або періодичні включення-відключення води та електроенергії, або черги вантажівок з продовольством для спасіння аксьоновського "острова Крим". У цьому контексті слід розглядати питання про завантаження підприємств ВПК замовленнями на випуск необхідної в зоні АТО техніки та озброєння, а також всього комплексу продукції, яка, на ганьбу українській владі, ще й досі постачається, головним чином, за рахунок коштів та діяльності волонтерів.

Нарешті, кілька слів стосовно тих питань, які необхідно врегулювати з метою поліпшення стану української економіки в майбутньому. Це дві ключові проблеми будь-якої економіки: *власність і продуктивність*. Невирішеність проблеми власності загрожує подальшими псевдорейдерськими захопленнями, втечею капіталу, офшоризацією та "тінізацією" економіки, нестачею ПІІ і, зрештою, ерозією підґрунтя ринкової економіки. Вирішення цієї проблеми вимагає комплексного підходу з реституцією приватної власності, легітимізацією результатів приватизації (можли-

во, на основі принципу “доплати”) та подальшою амністією капіталу, впорядкуванням системи реєстрації прав власності (на базі єдиного реєстру корпоративних прав у Національному депозитарії) тощо. Щодо продуктивності праці, то забезпечення її підвищення можливе лише на основі реструктуризації економіки (тобто відмови від штучної підтримки традиційно збиткових галузей) та реальної підтримки інноваційного виробництва.

Ці питання, як кажуть, “на слуху” вже не одне десятиріччя, але проблема не в тому, щоб пояснити їхню необхідність, а в тому, щоб забезпечити їх вирішення, що вимагає політичної волі та віри в те, що Україна дійсно може не тільки виконати “Стратегію-2020” (тобто реально підготуватися до вступу до ЄС до 2020 р.), але й забезпечити виконання “*Мети 20x20*” – за двадцять років досягти рівня економічного розвитку, достатнього для того, щоб увійти до “групи 20” найбільш економічно розвинутих країн світу.

Список використаних джерел

1. Шаров О.М. Вихід з кризи: уроки “плану Маршалла” та перспективи для України // Економіка України. – 2014. – № 12. – С. 20–28.

Reference

1. Sharov O.M. *Vykhid z kryzy: uroky “planu Marshalla” ta perspektyvy dlya Ukrainy* [A way out from the crisis: lessons of the Marshall plan and perspectives for Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2014, No. 12, pp. 20–28 [in Ukrainian].